STUDII

ASUPRA

ISTORIEI ROMÂNILOR

ÎN

SECOLUL AL XVII-LEA

MAĬ ALES DUPĂ CORESPONDENŢA OLANDESĂ DIN
CONSTANTINOPOL ŞI ALTE ISVOARE INEDITE
SAŬ NEÎNTREBUINŢATE

DE

N. IORGA

BUCUREŞTI
EDITURA „NOUEĬ REVISTE ROMÂNE"
20, PASAGIUL ROMAN, 20
1900

STUDIĬ ASUPRA ISTORIEĬ ROMÂNILOR

Tiragiŭ de 300 exemplare

№.....................

CAP. I.

CEĬ D'INTÎIŬ ANĬ

DIN

DOMNIA LUI VASILE LUPU. 1634—7

—maĭ ales după corespondenţa olandesă din Constantinopol (1)—.

Istoria Moldoveĭ în prima jumătate a secoluluĭ al XVII-lea e foarte răŭ cunoscută. Tot ce se poate spune aproape, e cules din izvoare străine. Cronicarul ţăriĭ pentru acest timp, Miron Costin, parafrasează o cronică polonă şi rare-orĭ amestecă fire propriĭ în urzeala de împrumut. Despre oameniĭ de atuncĭ, despre viaţa lor, despre acci-

(1) Această corespondenţă e inedită. Cea oficială se află în Archivele Statuluĭ din Haga, iar scrisorile ambasadoruluĭ (Cornelis Haga) către Camerarius se află în Biblioteca regală publică din München, *Coll. Camerariana*, XIX (cod. lat. 10369). Am întrebuinţat şi Corespondenţa polonă din Königsberg. Notele se află la sfîrşitul capitolelor.

dentele istorice ale eĭ, n'avem decît o idee slabă, insuficientă.

Nu ne maĭ putem aştepta la descoperirĭ de cronicĭ pentru această epocă. Întîiŭ, fiind-că asemenea cronicĭ n'aŭ existat nicĭ odată. Miron Costin n'a avut la îndămînă note ale contemporanilor, ci ne dă numaĭ, atuncĭ cînd spune maĭ mult decît Polonul săŭ, amintirĭ de bătrînĭ, flacăra albastră rătăcind de-asupra trecutuluĭ stins Între vechiĭ analiştĭ slavonĭ şi între cronicariĭ eruditĭ aĭ secoluluĭ al XVII-lea se întinde o jumătate de veac, în care cele ce se desfăşuraŭ n'aŭ fost notate de nimenĭ.

Lumina nu poate decĭ veni de la cronicĭ româneştĭ. Cea care se desface din studiul documentelor interne nu ne ajunge. Întregirea cunoştinţiĭ acestuĭ timp se poate căpăta numaĭ prin scoaterea la iveală a materialuluĭ străin.

Acest material nu se adună uşor, dar, de sigur, el se publică şi maĭ greŭ. Acel pe care l-am adunat cu multă vreme în urmă, este încă inedit, şi nu ştiŭ cînd va putea veni timpul publicăriĭ luĭ, dacă va veni vre-o-dată. Din ce în ce interesul pentru trecutul nostru se face maĭ slab, ca şi întreaga noastră conştiinţă naţională. Colecţiĭ nouă, reviste nouă care să primească asemenea lucrărĭ nu se arată; cele vechĭ lîncezesc, dispar.

Şi totuşĭ poate să fie încă oamenĭ, — o, foarte puţinĭ!—carĭ să simtă că între fiinţa lor şi între

ființa celor carĭ au luptat și aŭ suferit odinioară este o legătură, o legătură de o însemnătate și de o sfințenie excepțională. Scriŭ ce scriŭ și pentru aceĭ oamenĭ rarĭ pe carĭ nu-ĭ cunosc și carĭ nu mă cunosc. Pe eĭ i-ar interesa cele ce urmează, o povestire basată, în parte, pe acel material destinat uităriĭ. Pentru aceștĭ cetitorĭ perseverez într'o activitate istorică fără scop și acoperită de ridicul din partea quasi-totalitățiĭ publiculuĭ cult. Se știe că legile nu opresc încă studiul istorieĭ Românilor, și profit cu pasiune de această toleranță, al căreĭ termen nu-l pot prevedea.

I.

La 30 Aprilie 1632, regele Vladislav se suia pe tronul polon. În pace cu Turciĭ, el ducea cu energie lupta în potriva Muscalilor, vechea luptă, de atîtea orĭ potolită și de atîtea orĭ reluată, în potriva dușmanuluĭ ereditar de la Răsărit.

Strîns de Polonĭ, Țarul se adresă Turcilor încă din vara anuluĭ 1632. Sultanul nu părea dispus să rupă pacea jurată de Osman al II-lea, pentru a ajuta pe aceste rude ale Cazacilor. Stăruințele fură înfățișate însă și în 1633, și, de astă-dată, ele izbutiră.

Isbutiră pentru că le sprijinise cel maĭ important factor al viețiĭ turceștĭ de atuncea, Pașa de Silistra, Nicopol și Oceacov, stăpînul Dunăreĭ-

de-jos, Mohammed Abaza, «cel maĭ tare şi maĭ vestit dintre căpitaniĭ din Europa», scrie Haga, ambasadorul olandes la Constantinopol. Prietenul intim al luĭ Murad al IV-lea, acela care impunea Curţiĭ şi întregiĭ capitale până şi falduriĭ pe care-ĭ dădea turbanuluĭ săŭ, creatorul şi răsturnătorul de Domnĭ, potolitorul de răscoale şi stîlpul credincios al Împăratuluĭ, voia răsboiul, înţelegînd, ca şi maĭ tîrziŭ Chiupruliiĭ, că acest imens Imperiŭ, creat prin războiŭ, nu se poate menţinea decît prin războiŭ, prin războiul purificator care opria răsfăţarea poftelor şi ţesătura intrigilor.

Întru cît se pot desluşi planurile unuĭ om politic din Orientul turcesc, planurile formate de Mohammed Abaza eraŭ la înălţimea capacităţiĭ militare şi îndrăsneliĭ acestuĭ ostaş cavaleresc. Voia asigurarea graniţiĭ de nord a Împărăţieĭ prin supunerea Polonieĭ la tribut — un vechiŭ vis turcesc din secolul al XVI-lea —, prin scoaterea luĭ Rákóczy din Ardeal şi stabilirea în această provincie a unuĭ simplu «rob» al Sultanuluĭ, prin prefacerea principatelor în paşalîcurĭ.

Cel d'intîiŭ lucru de făcut era umilirea Polonieĭ. Cererile de ajutor ale Muscalilor veniaŭ la timp (1).

Pretextele pentru un războiŭ la Nord eraŭ destule. În Maiŭ 1633 se auzia la Constantinopol

despre prada pe care o făceaŭ pe mare pirațiĭ cazacĭ pentru a-șĭ răzbuna de năvălirea, în iarna precedentă, a Tătarilor în Rusia. Prin Iunie contele Zólyomi Dávid, ginerele fostuluĭ principe Bethlen, cerea Ardealul de la Pașa de Buda și de la Abaza. Prin Iunie iarășĭ ceĭ 20.000 de Tătarĭ aĭ luĭ Cantemir Mîrza, stabilițĭ între Nistru, Dunăre și Prut, în regiunea Bugeaculuĭ, intraŭ în Polonia prădînd, și eraŭ bătuțĭ la întors, pe la «Cornul luĭ Sas» (jud. Iașĭ), în ziua de 4 Iulie, de 2.500 de călărĭ, supt Hatmanul Coroaneĭ. Se zicea că un fiŭ al Hanuluĭ ar fi plecat contra Poloniei cu 80.000 de oamenĭ (2).

Abaza-șĭ gătise trupele încă din Iunie, supt cuvînt că vrea să inspecteze *timarurile*, feodele împărăteștĭ de la Dunăre. Sultanul îl opri cîtă-va vreme, dar pe urmă trebui să cedeze stăruințelor favorituluĭ, să-l lase a începe o expediție care era maĭ mult expediția personală a luĭ Abaza.

Un ambasador polon se aștepta la Poartă pentru a aduce vestea întronăriĭ nouluĭ rege, și Sultanul voise să nu se iea o hotărîre înainte de sosirea acestuĭ ambasador. Dar el nu se prezintă. Pe de altă parte, trimișiĭ Țaruluĭ — muftiul, consultat, decretase că se poate da acest titlu Muscaluluĭ — îșĭ continuaŭ silințele pentru începerea războiuluĭ, arătînd că stăpînul lor cîștigă marĭ biruințe asupra Polonilor. La plîngerile luĭ Abaza că lipsesc caĭ, trăsurĭ, haine, în armata sa, se

răspunse prin caftane expediate la 14 August, cu capugiĭ specialĭ, comandantuluĭ-general şi celor doĭ voevozĭ românĭ, Mateĭ Basarab şi Moise Movilă, precum şi luĭ Cantemir, puterniculuĭ şef tătar din regiunea Nistruluĭ inferior (3).

Abaza plecă deci, se uni cu auxiliariĭ săĭ (cu Mateĭ la Galaţĭ, la 20 Septembre), înaintă pînă la Cameniţa, dădu aicĭ o luptă la 22 Octombre, nu izbuti, luă cu asalt cetăţuia Studeniţa, pe malul drept al Nistruluĭ şi se întoarse înapoĭ la Brăila, unde se afla în Decembre. Prin mijlocirea Domnilor românĭ, Paşa încheiase un armistiţiŭ cu Hatmanul.

Abaza împodobi la Poartă această campanie neizbutită. Se auzi întîiŭ că el negociază cu Poloniĭ, pe urmă că a trecut Nistrul, a bătut pe Hatman, a luat şi a prădat Cameniţa. În fine el raportează Sultanuluĭ că, deşi n'a putut lua cetatea din stîncĭ a Cameniţeĭ, a pus mîna pe oraş, pe pălăncile de lemn din vecinătate, a ars aceste fortificaţiĭ improvisate şi a umplut cîte-va care cu prada, în care se cuprind femeĭ şi copiĭ în mare număr (4).

Aceste ştirĭ, prădăciunile făcute de Cazacĭ, cu vre-o patru-zecĭ de şeice, pe coasta Asieĭ-Micĭ, în regiunea Trapezuntuluĭ, dorinţa de a imita pe fratele săŭ Osman întăritară la luptă pe tînărul Sultan. Cuprins şi el de setea cuceririlor,

Murad răspinse întîiŭ încercările de negociare ale Polonilor. În Decembre, viind pe drumurĭ ascunse, un ambasador regal sosia la Buiuc-Cecmegè, în vecinătatea capitaleĭ turceştĭ, pentru a cere explicaţiĭ şi pentru a pregăti terenul uneĭ nouă soliĭ. Sultanul era însă hotărît să «lase afacerile polone în mîna luĭ Abaza»: el expediă înapoĭ la acesta pe bătrînul Trimes, în mijlocul erneĭ. Pregătirile de războiŭ — Sultanul însuşĭ trebuia să călăuzească trupele — continuară (5).

Însă, la 23 Februarie, ambasadorul solemn, Alexandru Trzebyński, sub-camerariŭ regal şi Palatin de Lemberg, sosia lîngă Constantinopol, pentru a vorbi personal Sultanuluĭ. El trecuse pe la Pravadiia, unde petrecea iarna Abaza, dar refuzase să vorbească cu stricătorul de pace.

Atuncĭ Abaza veni la Constantinopol. El sosi cel d'intîiŭ, iar Trzebyński îşĭ făcu intrarea abia la 1 Martie, cu o suită de 2—300 de persoane. Negocierile care se începură eraŭ conduse de inevitabilul favorit, căruia i se alipise Caimacamul, Bairam-Paşa.

Audienţa ambasadoruluĭ polon la Sultan avu loc în ziua de 7. Sultanul ar fi fost brutal, ar fi strigat, ar fi pus mîna pe sabie, ameninţînd Polonia. Residentul olandes afirmă însă că şi aicĭ Trzebyński fu bine primit. I se primiră darurile, dar i se răspunse, într'o formă maĭ

mult saŭ maĭ puțin amenințătoare, că nu va fi pace decît dacă regele va strica cetățile ridicate la graniță, pe teritoriul turcesc, dacă Poloniĭ se vor turci și dacă vor primi să plătească tribut. La acestea, ambasadorul se mărgini a spune că în privința cetăților va hotarî dieta; celelalte două puncte le lasă la o parte, cum niciĭ nu se putea alt-fel.

Misiunea luĭ era terminată. Stăruințele ambasadoruluĭ german nu folosiră la alt-ceva decît la zăbovirea actelor de dușmănie și la trimeterea în Polonia cu Trzebyński a Agăĭ Șahin, care trebuia să negocieze direct cu regele. Însă scrisoarea pe care o ducea Șahin era prietenească: în ea Sultanul recunoștea că regele voise să-ĭ anunțe suirea pe tron și să-ĭ ofere pace printr'un ambasador și dădea toată vina răsboiuluĭ pe acel care făcuse năvălirea, pe Abaza, declarînd că el Murad, voește întărirea păciĭ. Era, de sigur, o compensație pentru trimeterea înapoĭ fără alaiŭ și fără răspuns a luĭ Trzebyński.

Pe de altă parte, expediția era grăbită, și, la 5 Aprilie, înainte de luarea hotărîriĭ, Sultanul ieșia cu pompă din Constantinopol pentru a se așeza în corturile de la Daud-Pașa și apoĭ în Adrianopol (6).

Explicația acestor contraziceri politice trebuie

căutată în slăbirea influenţiĭ luĭ Abaza, omul războiuluĭ, în potriva căruia se ridica Paşa de Diarbekr, Murteza. Abaza plecă şı el în lagăr, dar aicĭ trebui să răspundă acuzaţiilor de hrăpire pe care le înfăţişaŭ oameniĭ rivaluluĭ săŭ. În Maiŭ încă, el perdea comanda de la Dunăre, şi din vechia sa situaţie îĭ rămînea numaĭ strălucirea exterioară: intră la Adrianopol în fruntea a 6.000 de călărĭ aleşĭ (7).

Povestirea acestor lucrurĭ era indispensabilă pentru a înţelege numirea luĭ Vasile Lupu, pe care ele o aduseră.

II.

Înainte de a trece Dunărea în 1633, Abaza făcuse să se numească Domn al Moldoveĭ pentru a doua oară Moise Moghilă. Acesta făcea parte dintr'o familie legată de Polonĭ prin tot felul de legăturĭ. Supt Cameniţa, el fu un trădător, ca şi Mateĭ al Ţăriĭ-Româneştĭ, căruia, din alte motive, colaborarea cu Turciĭ îĭ era foarte neplăcută. Aripa stîngă a oştiriĭ luĭ Abaza, formată din trupele tributarilor, se luptă răŭ, «stătu maĭ slab», zice cronica. La al doilea atac, pentru a face ca Româniĭ să meargă înainte, Turciĭ trebuiră să-ĭ mîne din urmă «cu săbiile smulte». «N'aveaŭ inimă», scrie un contemporan, «să lovească pe creştinĭ, fraţiĭ şi veciniĭ lor, ci, după o harţă uşoară, se retraseră, dar nu fură mult urmă-

riţĭ.» Maĭ mult, Moise inventă, pentru a scăpa maĭ repede de acest răsboiŭ, o oaste căzăcească, ce ar fi venind să despresure Cameniţa, şi el presintă Paşeĭ călăraşĭ învăţaţĭ să spuie că aŭ văzut acea oaste. Abaza se retrase, crezînd saŭ ba «şi socotind şi răceala acestor două ţărĭ la bătae.» Ajungînd la Iaşĭ — şi despre Cazacĭ în urmă nicĭ o ştire — Abaza voi să prindă pe boerĭ pentru a-ĭ trimite în lanţurĭ la Constantinopol, dar eĭ fugiră, şi Domnul explică fuga prin altă minciună: «că s'aŭ dus pentru graba bîruluĭ, întîrziat hiind bîrul». Aşa în cît, ajuns în Silistra, Abaza începu o campanie de pîrĭ contra necredinciosuluĭ «cirac», care n'avea nicĭ scusa luĭ Mateĭ, aceia că-şĭ cîştigase tronul cu arma, şi nu era crezut în stare să şi-l apere în acest chip. Faptul că Moise refuză o sumă care i se cerea îĭ făcu situaţia şi maĭ rea : un trădător zgîrcit (8) !

Vornicul Vasile Lupu, fiŭ de boer muntean, de «Grec» dintre aĭ luĭ Radu Mihnea, era «cunoscut de maĭ nainte» luĭ Abaza-Paşa. Bănuit că el a lucrat pentru moartea luĭ Barnovschi, tăiat de Turcĭ în 1633, el trebui să fugă prin Muntenia la Constantinopol, cînd începu Domnia luĭ Moise-Vodă. Aicĭ pribeagul nu stătu de geaba. Abaza avea nevoe de cine-va sigur în Moldova înaintea campanieĭ imperiale pe care o pregătia pentru 1634. Vasile era la îndemînă: un om cunoscut, un om deştept, un om bogat, — şi care

n'avea nicĭ un fel de legăturĭ cu Poloniĭ. În mijlocul preparativelor strălucitoare şi sgomotoase, în emoţia plecăriĭ Împăratuluĭ, numirea luĭ trecu neobservată de ceĭ maĭ mulţĭ. Trebuie să se fi făcut la începutul luĭ April 1634 (9).

Noul Domn înştiinţă de schimbare pe predecesorul săŭ, care-ĭ cruţase familia, rămasă în Moldova. «Aŭ scris carte la Moiseĭ-Vodă, cu mare mulţămită pentru oameniĭ săĭ, că eĭ n'aŭ avut nicĭ-o nevoie şi lăsîndu-l în voie, unde ar vrea să meargă, orĭ spre ce parte, volnic, fără de nice-o grijă să hie, şi sfătuindu-l să nu vie la Ţarigrad, pentru multe datoriĭ ce avea Moiseĭ-Vodă în Ţarigrad; şi să nu bănuiască căcĭ s'aŭ prilejit aşa, hiind aceste lucrurĭ ales ale Domnilor sub orînduiala luĭ Dumnezeŭ, fără care nu este Domnie.»

În adevĕr, Moise avea la Constantinopol o datorie de 5.000 de talerĭ *(Reichsthaler)*. Ascultînd de sfatul recunoscătoruluĭ Vasile, el trecu graniţa de către Polonia, în fruntea a 1.400 de călărĭ, ducînd cu sine o comoară de şeĭ-zecĭ de poverĭ. Din adăpostul săŭ polon, îl vedem în curînd stăruind pe lîngă rege şi Hatmanul Koniecpolski pentru a fi restabilit de creştinĭ (10).

Vasile-Vodă trebui, în împrejurărĭ ca acestea, să pornească repede spre ţara sa. Un boer moldovean, Toderaşco Ianovicĭ, fost Cămăraş şi acum treti Logofăt, scrie Bistriţenilor la 12 April, că Moise

a fugit în Polonia «zilele acestea», dar înlocuitorul săŭ nu şĭ-a luat încă în stăpînire Scaunul(11).

La 9 Maiŭ Vasile nu sosise încă în reşedinţa sa din Iaşĭ, La această dată, un emisar bistriţean scrie ast-fel mandatariuluĭ săŭ, Judele: «Boeriĭ de la carĭ puteam să aflu cum staŭ lucrurile aicĭ nu sunt de faţă, ci aŭ eşit întru întîmpinarea Domnuluĭ. Şi aceasta pot să-ţĭ spun cu siguranţă că la 10 Maiŭ el va fi, de bună samă, în Scaunul săŭ din Iaşĭ. Oameniĭ răspîndesc fel de fel de noutăţĭ, dar boeriĭ [Vorniciĭ Cîmpulunguluĭ] aŭ lăsat ca, dacă Măria Ta trimeţĭ aicĭ pe cine-va în grabă, să ţi se dea în scris veştĭ sigure.»

Dar după un alt raport, unguresc, către Bistriţenĭ, Vasile, ajuns în Moldova, dovedi o fire de stăpînitor cu totul deosebită de a insignificantelor personagiĭ care-l precedase. Se scrie Judeluĭ, încă în Maiŭ, că noul Domn, un fiŭ natural al luĭ Aron-Vodă (ceea ce pare falş), e instalat, că luptele Cazacilor şi Tătarilor continuă. Pe Ghenghea, Marele-Logofăt al luĭ Moise, era să-l taie. «I s'a spus să-l lase să trăiască, — pentru că cînele acesta bătrîn a dat mult de lucru Turcilor şi a fost spre ruina sărăcimeĭ. «Să nu-l maĭ văd la Curte, nicĭ să se maĭ hrănească acolo, ci să meargă la o mănăstire să se călugărească şi acolo să trăiască.» Toderaşco Ianovicĭ e acum Logofăt; e acela cu care împreună am fost iarna la Măria Ta. [Dumitraşco] Şoldan e iarăşĭ Vornic-

Mare şi Hatman e Gavrilaşco, frate maĭ mare al

Semnătura luĭ Gavril Hatmanul.

luĭ Vodă. S'aŭ tăiat nasul şi buzele luĭ Frangulea şi Ieremia, şi Tăutul (*Totul*) a fost decapitat, cu alţiĭ, carĭ eraŭ mâncătorĭ. Pe toţĭ îĭ scurtează de nas şi pedepseşte pe femeile adultere. Cu săraciĭ e cinstit, pentru că n'a pus încă bir şi nu i-a bîntuit cu nimic, ci a făgăduit să fie spre binele bieteĭ ţărĭ, şi săraciĭ cred că va fi un Domn bun şi poate va şi rămînea» (12).

În acest timp, în aşteptarea evenimentelor de la hotare, ambasade se schimbă între principele Ardealuluĭ şi ceĭ doĭ Domnĭ, între Mateĭ şi Vasile. Ce aŭ spus trimeşiĭ luĭ Mateĭ la Rákóczy saŭ trimeşiĭ luĭ Vasile la acelaşĭ nu ştim; cît despre Domniĭ Moldoveĭ şi Ţăriĭ-Româneştĭ, eĭ îşĭ făcură darurile obişnuite şi schimbară iarăşĭ asigurările de prietenie, care se schimbaseră la Constantinopol, cu prilejul numiriĭ Lupuluĭ, între

solii munteni la Poartă și câți-va dintre boierii noului voevod moldovean (13).

III.

Să revenim acum la expediția turcească în potriva Poloniei.

Sultanul stătea deci nemișcat la Adrianopol, așteptînd răspunsul regelui. Aici, el primi vestea că trei-zeci și șase de șeici ale Cazacilor aŭ prădat orașul «Balgic» la gurile Dunărei. Se dădură deci ordine ca trupele să fie gata de plecare pentru 10 Iunie.

Și în curînd sosi un alt zvon, mai îngrijitor. Polonii, călăuziți de Moise, ar fi intrat în Moldova, gonind pe Lupu, care, în adevăr, era socotit de dînșii ca un om primejdios, vițios, lacom, înaintea slujbașilor căruia țara fuge în pădurile Bucovinei.

Această știre, cel puțin, era falșă. În loc să capete siguranța unei invasii polone în Moldova, Turcii primiră pe la mijlocul Bairamului o scrisoare a Hatmanului Koniecpolski, datată din Bar, 21 Maiŭ. Hatmanul ascultase cererile transmise prin Șahin: dărîmarea cetăților de la graniță, plata tributului către Tătari și înfrînarea Cazacilor. El se declara deci gata să dărîme cetatea întemeiată, de frica Tătarilor, pe pămîntul împărătesc, dar va păstra pe acele care se află în Polonia, ceia ce nu oprise nici Soliman al II-lea ;

Tătariĭ vor avea din noŭ darurĭ, dacă se vor purta bine din noŭ; cât despre Cazacĭ, ce maĭ bună dezvinovăţire poate aduce de cît aceea că s'a luptat el contra lor? Îndată după sosirea Agăĭ, a scris regeluĭ şi aşteaptă răspunsul acestuia.

A doua-zi, Koniecpolski scrie şi luĭ Abaza, mulţămindu-ĭ, că, precum spune, vrea şi el pacea «din toată inima». Dar, dacă cine-va ar fi care să nu vreie pacea, el, Koniecpolski, nu se teme şi crede că va putea cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ să pedepsească pe aceĭ ce provoacă vărsare de sînge.

Divanul luă în discuţie cea d'întîiŭ scrisoare, şi Viziriĭ se arătară dispuşĭ pentru pace. De şi Sultanul, păstrînd sentimentele sale războinice, voia să se înceapă hostilităţile la cel maĭ mic pretext, el consimţi să se maĭ aştepte o lună întorsul luĭ Şahin. Pînă atuncĭ Capudan-Paşa ieşi în potriva Cazacilor cu opt galere şi, după o luptă înverşunată, distruse o flotă de treĭ-zecĭ şi două de şeicĭ, încărcate cu pradă, între Varna şi Cetatea-Albă.

Înainte de jumătatea luniĭ Iulie, un curier de la Şahin anunţă în lagăr că Poloniĭ vreaŭ pacea. El avuse o audienţă la rege, în Vilna, la 30 Iunie şi i se făcură asigurărĭ de pace, fără a i se da răspunsul în scris. De două-zecĭ şi cincĭ de zile se încheiase pacea între Polonĭ şi Ruşĭ, şi

ceĭ d'intîiŭ aveaŭ acum mînile libere şi oaste maĭ multă de cît era nevoe, — pe cînd împrejurările din Asia, ridicarea Perşilor, ocupaŭ tot maĭ mult atenţia miniştrilor luĭ Murad.

Sultanul se hotărî decĭ să se întoarcă în Constantinopol. El îşĭ făcu intrarea în acest oraş la 5 August, pe cînd la 22 Iulie lagărul pornia spre Dunăre, pentru a negocia maĭ de aproape, maĭ de grabă de cît pentru a se lupta. Steaua luĭ Abaza se stingea văzînd cu ochiĭ: candidatura luĭ ca şef al expediţieĭ fu răspinsă, şi comanda o luă rivalul luĭ Abaza, Murteza.

La vestea apropieriĭ Turcilor de Dunăre, principele Ardealuluĭ şi Domnul muntean se temură pentru situaţia lor. În expediţiile contra Poloniei, podul se făcea la Isaccea, şi acum ceĭ 80.000 de călărĭ şi 3.000 de ienicerĭ aĭ luĭ Murteza şi celor treĭ Paşĭ ce i se subordonase apucaŭ spre Giurgiu, unde noul Paşă de Silistra, Halil, poruncea luĭ Mateĭ să construiască podul. Aceiaşĭ temere făcu pe Mateĭ să recomande vecinuluĭ săŭ din Ardeal a îndemna pe Polonĭ la resistenţă, la ofensivă, singurul mijloc de a face pe Turcĭ să se retragă, pe cînd ea inspira luĭ Rákóczy, maĭ puţin cunoscător al psihologieĭ etnice turceştĭ, dorinţa de a împăca pe Turcĭ cu Poloniĭ.
Cît despre Lupu, nesiguranţa, în care i se gă-

siaŭ veciniĭ, îĭ dădu poate ambiţia de a-ĭ înlocui, el saŭ vr'o rudă, vre-un prieten. Îl vedem maĭ tîrziŭ intrigînd contra amîndorora şi aducînd ast-fel pe Rákóczy a stărui pentru gonirea luĭ (14).

IV.

La 2 August, Murteza trecea Dunărea la Giurgiu şi dăruia cu caftan pe auxiliarul care-ĭ clădise podul, acel Mateĭ-Vodă, care se gîndise, într'un moment de amărăciune, să se împotrivească treceriĭ oştilor împărăteştĭ.

Rákóczy, îngrîjat de această cale neobişnuită pe care o luaŭ Turciĭ pentru a ataca Polonia, stătea gata de apărare. Mateĭ va fi privit cu nelinişte presenţa la hotarul săŭ a uneĭ armate turceştĭ, pe care n'o maĭ comanda Abaza şi asupra acţiuniĭ căreia acesta nu maĭ putea să exercite nicĭ o influenţă. Vasile va fi aşteptat cu nerăbdare un atac în potriva Ardealuluĭ, o luptă între Turcĭ şi Muntenĭ, care i-ar fi adus poate ceva, dar, în orĭ-ce cas, l-ar fi scutit de trecerea şi întreţinerea armateĭ imperiale. Căcĭ gîndul tuturora era acesta, — timpul nu permitea planurĭ largĭ şi vederĭ întinse—: să scape de bucluc, el şi ţara sa. De aceia, numaĭ de aceia, unul voia să încaiere pe Turcĭ cu Poloniĭ, altul să-ĭ împace, cel de-al treilea să arunce pe Murteza asupra Ţăriĭ-Româneştĭ, asupra Ardealuluĭ.

Dar Murteza avea şi el socotelile sale. În con-

vorbirea pe care o avu la 4 Aprilie cu ambasadorul imperial, contele de Pucheim, el se exprimase ast-fel în privința războiuluĭ cu Polonia pe care-l ațîțase Abaza: «Eŭ vreaŭ pace cu domniĭ creştinĭ şi ca Poarta să se întoarcă cu totul în potriva Persieĭ». Şi dreptatea luĭ eşia tot maĭ mult la lumină, cu cît primejdia persană se desfăcea maĭ limpede, cu cît se înroşa de războiŭ cerul asiatic.

El se opri decĭ la Giurgiu, pe cheltuiala «Împăratuluĭ» şi a luĭ Vodă Mateĭ. Corturile rămaseră înfipte aicĭ, în acest unghiŭ turcesc al Munteniei, pînă ce regele va fi răspuns şi pînă ce va fi trecut vara.

La Vilna, regele învingător al Polonieĭ vorbise cu Şahin şi, întovărăşit de dînsul, se îndreptă spre Varşovia, unde era convocată dieta pentru a discuta relațiile cu veciniĭ, pe ziua de 19 Iulie. Regele ajunse în acest oraş la 17 şi găsi un noŭ emisar turc, trimis probabil din tabăra luĭ Murteza. La 29 începură şedințele dieteĭ.

Şahin apăru în adunare cu sabia goală în mînă, dar scrisoarea pe care o înfățişă şi cuvintele ce spuse eraŭ mult maĭ puțin războinice de cât atitudinea sa. Verbal, cerea pacea de supt regele Sigismund al III-lea, dărîmarea *palancelor* şi oprirea de la pradă a Cazacilor. Cu toate că cererile eraŭ foarte acceptabile, cu toate că Şahin le re-

petă, în cursul luneĭ, într'o formă şi maĭ puţin jignitoare, Poloniĭ, carĭ se răzimaŭ pe o oaste de 200.000 oamenĭ, carĭ aveaŭ în urma lor gloriosul tratat din Iunie cu Muscaliĭ, voiră să pară *că impun eĭ pacea*. Dieta decretă ridicarea generală a nobilimiĭ, menţinerea mercenarilor, pentru plata cărora se votară contribuţiĭ, strîngerea întregeĭ călărimĭ la Lublin şi Lemberg. Vladislav arăta dorinţa de a lua însuşĭ comanda trupelor sale învingătoare.

Acestea pentru publicul naţional şi european Rĕspunsul dat de rege Sultanuluĭ era însă paşnic. Amintind la început de Abaza, tulburătorul păciĭ, care se întorsese, cu voia luĭ Dumnezeŭ, «nu fără înfrîngere şi pedeapsă pentru fapta sa», resumînd cele petrecute, atingînd şi victoria asupra Ţaruluĭ, regele se declara mulţumit de cele ce aflase de la Şahin, dar îşĭ exprima mirarea pentru noua expediţie, prin principate. Ceĭ ce îndeamnă pe Sultan la unele ca acestea nu-ĭ voesc binele, precum nu voise binele luĭ Osman aceĭ carĭ-ĭ inspirase planurĭ de cucerire. Trecînd la învinuirile ce se aduceaŭ Polonieĭ, Vladislav lămuria că graniţa fusese trecută de Polonĭ în 1633 numaĭ pentru a urmări pe Tătarĭ, că *palancele*, ridicate pentru apărare, se aflaŭ pe teritoriul polon ; el promitea să oprească pe Cazacĭ întru cît puterea i se întinde asupra acestora şi să

plătească tributul Tătarilor, dacă aceştia se vor purta bine (24 Iulie).

În termenĭ analogĭ scria, la 30 Iulie, Koniecpolski luĭ Rákóczy. Şi el vorbia de *pălănçĭ*, clădite de particularĭ, şi el presinta pe Cazacĭ ca o pleavă omenească fără stăpîn, care de atîtea orĭ prădase Tighinea şi Cetatea-Albă: e adevĕrat că patruzecĭ din şeicele lor s'aŭ strecurat în Mare, dar a oprit să plece alte patru sute! În sfîrşit, scria el, dacă se trimit în Crimea Tătariĭ bugecenĭ aĭ luĭ Cantemir, dacă se confirmă pacea, şi el îşĭ va face datoria. «Dorim pacea, dar o pace cinstită.»

Către sfîrşitul luĭ August, după ce negocierile se urmase maĭ mult timp la Lemberg, Şahin putea să anunţe apropiata luĭ întoarcere cu un ambasador regal. La 23, olacul intra în Constantinopol cu vestea, iar la 24 se îngropa tot, la Constantinopol, cu pompă mare corpul luĭ Abaza-Paşa, sugrumat din ordinul protectoruluĭ, prietenuluĭ şi Împĕratuluĭ săŭ. Acesta făcu mortuluĭ marea onoare de a dărui chiparosul înfăşurat în stofă verde, care trebuia să-ĭ acopere mormîntul (15).

V.

După această jertfă era limpede că pacea se va încheia. Ambasadorul olandez prevedea bine, le 24 August, în ziua îngropăriĭ «eroului», că

peirea sa va aduce stingerea războiuluĭ polon, al căruĭ suflet fusese.

Vasile-Vodă îşĭ dădea toate silinţele pentru a aduce împăcarea, acum cînd se vedea bine că Turciĭ nu vor ataca nicĭ pe Rákoczy, nicĭ pe Mateĭ. Nicola Catargiu, representantul săŭ în ta-

Semnătura luĭ Nicola Catargiu.

băra luĭ Murteza, avea de sigur instrucţiĭ în acest sens, şi e iarăşĭ sigur că Voevodul ţinea alţĭ stăruitorĭ pentru pace în Polonia.

«În fine», scrie Haga la 20 Septembre, «lucrul a fost dus atît de departe prin intervenţia şi cu sfatul luĭ Murteza-Paşa *şi al Domnuluĭ Moldoveĭ*, în cît să se oprească hostilităţile, pînă ce se va aduce răspunsul prin Şahin-Aga, trimes la regele şi Statele Poloniciĭ.»

O cronică polonă ne dă caracteristica scrisoare pe care Murteza o adresă, la 24 Septembre, Cancelariuluĭ-Mare al Polonieĭ, Iacob Zadrzik. Mehmed Celebì, unul dintre emisariĭ însărcinaţĭ cu scrisorile, fusese trimes la Poartă, spre a face raportul săŭ, şi răspunsul Sultanuluĭ fusese: «Ceea-ce aĭ încheiat şi făgăduit, aşa să fie». Cantemir va pă-

răsi, adăuga ordinul, Basarabia; la nevoe, i se va oferi o compensaţie, iar, dacă se va îndărătnici să rămîe, Murteza să pornească în contra luĭ, a haremuluĭ şi a copiilor luĭ. Paşa se arăta gata s'o facă, spuind că s'a şi sfătuit cu ajutoarele sale, cu soliĭ polonĭ şi tătarĭ. «Iar, după ce vom scoate pe Tătarĭ, vom pune Paşĭ de aceia, carĭ să taie pe viclenĭ şi să nu lese pe nimenĭ a eşi din Crimea fără scrisorĭ, ca să rămîie în picioare tot-d'a-una tratatul ce s'a încheiat înainte cu Împăratul Soliman». Solul polon promiţînd că nu vor prăda Cazaciĭ, Murteza va lua şi el hotărîrĭ pentru Tătarĭ. Numaĭ să vie Şahin, cu solul polon, ca să meargă la Constantinopol, «să nu steie oştile pînă în iarnă şi să ne despărţim în pace unul de altul».

Poloniĭ eraŭ deci îndreptăţiţĭ să fie sigurĭ de o «pace glorioasă», cum se exprimă un corespondent din lagăr al Cancelariuluĭ, la 26. Acest corespondent spune că Turciĭ aŭ renunţat la dărîmarea pălăncilor, aŭ păstrat hotarul Nistruluĭ, aŭ recunoscut că de hatîrul regeluĭ a fost sugrumat Abaza, cel atît de iubit Sultanuluĭ în cît a cheltuit 20.000 de aspri pentru îngroparea luĭ. Cantemir va fi gonit din Bugeac şi nu se va maĭ putea întoarce, ideia de a preface în provinciĭ cele treĭ principate va fi părăsită şi Poloniei i se va recunoaşte dreptul de a recomanda pe Domnul Moldoveĭ (16).

Dar, cu toate aceste silințe, neîncrederea reciprocă făcu să se zăbovească pacea. Koniecpolski opri la Camenița pe Șahin, supt cuvînt că presența luĭ este încă necesară pentru afacerile de graniță ce s'ar ivi. El trimese prin Moldova și Țara-Românească un sol al său, împreună cu un ambasador regal, dar călătoriĭ fură opriți de comandantul turc pînă la liberarea luĭ Șahin. Acesta putu atuncĭ să plece și ajunse la Constantinopol la 10 Octombre. El venia cu pacea.

Cetățile polone rămîneaŭ; Cazaciĭ trebuiaŭ să fie stăpîniți ca și Tătariĭ; tributul nu se va maĭ cere de cît pentru Tătarĭ. Cele treĭ principate vor rămânea și de acum înainte netulburate, iar drepturile Poloniei de a influența numirea Voevozilor moldovenĭ eraŭ din noŭ recunoscute. În fine, — articol de cea maĭ mare importanță pentru Moldova, dacă s'ar fi admis acum pentru întîia oară și dacă n'ar fi fost călcat de atîtea orĭ înainte,— Cantemir Mîrza, supraveghetorul tătar al Domnilor, vecinul prădalnic și pîrîtor, trebuia să-șĭ scoată Tătariĭ din Basarabia pentru a-ĭ duce la Crîm.

Pînă la confirmarea păciĭ, Murteza rămase în lagărul din Giurgiu, încunjurat de soliĭ tributarilor — Rákóczy trimesese, îngrijat, pe tesaurarul său, Mikó Ferencz — cari-ĭ spionaŭ mișcările și căutaŭ să-ĭ cîștige protecția. Un efect al presențiĭ Turcilor la Dunăre era apropierea Polo-

nilor de granița moldovenească, un altul formarea unuĭ lagăr ardelean, comandat de Kemény saŭ Szentpály, care în aparență n'avea de cît misiunea de a ajuta eventual acțiunea armateĭ turceștĭ.

La 19, ambasadorul polon, liberat după ce Koniecpolski liberase pe Șahin, ajungea la rîndul săŭ la Constantinopol. La 22, el avea audiența la Sultan, căruia-ĭ cerea în zadar să nu să facă un cas de războiŭ din inevitabilele micĭ lupte la hotar saŭ pe Marea-Neagră. La 6 Noembre el se întorcea înnapoĭ.

Cu dînsul mergea un Ceauș la Murteza pentru a-ĭ da ordin să licențieze trupele și, în Noembre, acest ordin era executat (17).

În aceste condițiĭ se petrecu întîiul an din Domnia luĭ Vasile-Vodă Lupu.

V.

Nu voiŭ repeta după d-l Sîrbu (1) istoria relațiilor luĭ Vasile-Vodă cu Mateĭ în 1635. Ele sunt expuse în cartea acestuĭ erudit cu toate amănunțimile posibile, după corespondența ardeleană, pe care n'o pot folosi în original.

Adevărat vorbind, e foarte greŭ de deosebit, în ceia ce ne transmit izvoarele asupra faptelor

(1) *Mateiŭ-Vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen (1632—54)*; Leipzig, 1899, in 8⁰.

şi gîndurilor luĭ Lupu, istoria de legendă şi de calomnie. Voia Vasile să statornicească în Muntenia pe fiul săŭ Ioan, pe «fratele săŭ» (Gavril Hatmanul saŭ cel-lalt?), voia el să deie ţara vecină luĭ Nicola Catargiu, pîrcălabul săŭ de Neamţ? Umbla după Ardeal pentru sine însuşĭ? Avea de gînd să treacă Milcovul şi era autorisat de Sultan? Chema în ajutorul săŭ pe Tătarĭ? Aş admite cu greŭ aceste lucrurĭ, pe care le transmit totuşĭ mărturiĭ autentice, dar atît de contrazicătoare, atît de inconciliabile, supt forma uneĭ povestirĭ logice şi luminoase! Evident că se bănuia mult pe această vreme, la Constantinopol, la Bălgrad, la Bucureştĭ, la Iaşĭ, că se exagera mult şi se şi minţia adesea, pentru un motiv saŭ pentru altul.

Aicĭ voesc numaĭ să ating relaţiile luĭ Vasile-Vodă cu Poloniĭ şi Tătariĭ în acest an 1635, cînd Mateiŭ-Vodă se legă prin tratat cu Ardealul şi trimise întîia luĭ solie la Viena. În aceasta se pot spune cîte-va lucrurĭ nouă.

Îndată după încheiarea păceĭ se dădură ordine pentru a strămuta la sudul Dunăriĭ, în Dobrogea, pe Tătariĭ luĭ Cantemir. Strămutarea fu săvîrşită încă în 1634, pentru a se căpăta retragerea de supt Cameniţă a Polonilor. Aceştia se ocupară serios de reorganisarea Cazacilor.

Dar, ca de obiceiŭ, Tătariĭ se întoarseră pe

furiş, «fără ştiinţa măcar a Turcilor», scrie la 9 Februar 1635 ambasadorul olandez, şi începură iarăşĭ a supăra pe Polonĭ. Se aştepta, în schimb, un atac al Cazacilor.

Decĭ bănuiala că tratatul din 1634 nu va ţinea mult, bănuială pe care o manifestase încă de pe atuncĭ Haga, părea că se adevereşte. Fiul Hanuluĭ, trimis în 1634 contra Polonilor, prădase la Muscalĭ. Bănuit că se înţelege cu Leşiĭ, Hanul însuşĭ, Gianibec-Ghiraĭ, fu înlocuit printr'unul din nepoţiĭ luĭ Devlet.

Acum venia rîndul Polonilor să protesteze. Koniecpolski, un fel de noŭ Zamoyski, arătă în Maiŭ Porţiĭ că el a ars şeicele — dar Turciĭ le urmăriaŭ pe Mare—, ceea ce nu împiedică pe Tătarĭ de a prăda şi pe Cantemir de a rămînea, în potriva tratatuluĭ, în Bugeac.

Turciĭ toleraŭ micile călcărĭ de pace, dar, încurcaţĭ în războiul cu Persia, eĭ nu voiaŭ se înceapă altul cu Polonia. La plîngerile Hatmanuluĭ se răspunse că noul Han va decapita pre căpeteniile prădătorilor şi va restitui pe prinşĭ, iar Cantemir va merge prin Trapezunt la oastea Sultanuluĭ, care, ieşind din capitala sa la sfîrşitul luĭ Februar, înainta către Erzerum; scuza, de boală, pe care o prezintase la întîiul ordin, nu va maĭ fi primită.

Se putea după aceste promisiunĭ, ca înfricoşatul

mîrzac să nu rămîe în liniște în roditorul său Bugeac? El rămase, într'adevăr. Polonii se răsbunară numai prin pirateriile pe care le comiseră Cazacii pînă în canalul Constantinopolei.

Cînd, în Septembre, un nobil polon veni să se plîngă în potriva cinismului cu care se călcaŭ condițiile păcii, el se jelui nu numai de «Tătarii lui Cantemir, cari aŭ făcut o nouă năvălire și multă pagubă în Polonia», ci și «contra Domnului Moldovei». Acesta nu știm să fi provocat prin nimic pe Poloni, și chiar lui Rákóczy, aliatul lui Mateĭ-Vodă, el îi trimetea, în această lună Septembre, un ambasador solemn. De unde atunci această ură?

Am văzut că Domnia lui Vasile fusese foarte răŭ privită peste Nistru. Silințele pentru pace ale noului Domn siliră pe Poloni cît-va timp să-și ascundă nemulțămirea. Dar stăruințile lui Moise Movilă, vechiŭ client polon, dintr'o familie așa de sigură, nu puteaŭ să rămîie zădarnice. La restabilirea lui era interesat personal Koniecpolski, în grija căruia eraŭ lăsate relațiile cu Turcii. Printr'un act formal, Movilă se îndatorise, la 30 Septembre 1634, să-i plătească, dacă va fi restabilit prin sprijinul lui, un fel de peșcheș de o mie de galbeni pe an, afară de o sută de boi «pentru cuhne» și treĭ-spre-zece buți de vin.

Sultanul era însă, în Septembre, tot în Asia,

unde ardea şi măcelăria ca un sălbatec. Ambasadorul avea instrucţiĭ să vorbească personal suveranuluĭ, şi el nu se hotărî poate să negocieze cu Caimacamul. Din partea luĭ acesta opri pe sol de a merge la «Împăratul» şi-ĭ luă din mînĭ şi jalba regală în potriva luĭ Lupu. În Octombre, supt pretext de a urmări pe Cazacĭ, amiralul turcesc, Capudan-Paşa, se gătia să plece în Marea-Neagră pentru a orîndui afacerile tătare, în atît de strînsă legătură cu Polonia şi Moldova. În sfîrşit, o satisfacţie făgăduită se acorda regeluĭ prin liberarea robilor polonĭ, îmbrăcaţĭ din noŭ, în sama Haznaleĭ, «cu haine de aba şi fesurĭ roşiĭ» (18).

VI.

La 25 Decembre 1635 Sultanul se întorcea la Constantinopol, serbînd cu trufie un discutabil triumf. Presenţa luĭ era necesară şi în Europa, unde se răspîndia zvonul uneĭ alianţe între Polonĭ, oameniĭ lor, Cazaciĭ,—Tătariĭ şi duşmanul asiatic.

În Martie 1636 se vorbia despre planul, ce formase noul Han, Inaiet, de a merge cu Cazaciĭ asupra Oceacovuluĭ, şi faptul că acesta era un trădător e afară de orĭ-ce îndoială.

Inaiet-Ghirai era însă vechiul duşman al luĭ Cantemir, şi războiul civil trebuia să izbucnească între Tătariĭ Hanuluĭ, duşmanĭ aĭ «Împărăţieĭ» şi Tătariĭ luĭ Cantemir, duşmanĭ aĭ Polonilor.

Neapărat că trupele Caimacamuluĭ eraŭ să susţie pe mîrzacul, care ocupa ilegal Bugeacul. Neapărat iarăşĭ că Vasile-Vodă era să iea partea acestuia din urmă, un vecin supărător şi primejdios, în adevăr, dar un om împărătesc.

O ciocnire la hotarul Moldoveĭ părea decĭ inevitabilă. Dar alte împrejurărĭ interveniră şi schimbară politica Porţiĭ faţă de Han. Războiul cu Perşiĭ mergea din ce în ce maĭ răŭ.

La 24 April intră în Constantinopol un ambasador mare polon, cu apucăturĭ extraordinar de provocătoare. Fălosul personagiŭ venia să ceară mazilirea luĭ Vasile-Vodă, gonirea luĭ Cantemir din Bugeac, oprirea prădăciunilor tătăreştĭ. Aceste pretenţiĭ fură formulate Caimacamuluĭ într'o audienţă, la care ambasadorul merse precedat de trîmbiţaşĭ carĭ cîntaŭ. «Dacă Împăratul nu va scoate,» spunea el, «pe Domnul Moldoveĭ, puind în loc pe altul, maĭ potrivit, vom fi siliţĭ a-l scoate noĭ, cu de-a sila.»

Caimacamul, jignit, protestă că aşa ceva nu se cuprinde în scrisorile regeluĭ şi zăbovi necontenit audienţa la Sultan pentru a da timp Polonuluĭ să se potolească. Dar solul refuză tainul, spuind că regele are cu ce să-l hrănească, şi Koniecpolski se apropiè de Nistru, de unde pîria, prin Iulie, pe patriarchul Chiril Luccari că stă în înţelegere cu Cazaciĭ. Se pare chiar că lupta

era să izbucnească: Vasile arse satele moldoveneştĭ de la hotare, care aparţinuse luĭ Potocki, ginerele luĭ Ieremia Movilă, şi familia se pregătia să-şĭ răzbune. Călăraşĭ păziaŭ granița Nistruluĭ.

În acest timp, solul tot îşĭ aştepta audiența. Ambasadorul engles avu ideia filantropică de a-l pregăti pentru dînsa. După ce-l auzi apărîndu-se de învinuirea că ar fi amenințat cu gonirea luĭ Vasile din Moldova, Englesul «îĭ vorbi discret despre felul aspru cu care s'aŭ purtat une orĭ Împărațiĭ turceştĭ față de ambasadorĭ de carĭ se crezuse ofensațĭ. Polonul răspunse că meşteşugul săŭ este de ostaş şi nu prea ține la viața luĭ, căcĭ a văzut de multe orĭ moartea față în față. Spuindu-i se apoĭ nu ştiŭ ce despre tăiarea nasuluĭ şi urechilor, a răspuns în aşa chip, în cît se vede că nu i-a plăcut vorba.»

Atuncĭ, în Maiŭ, Turciĭ «nu țineaŭ în samă de plîngerile polone», şi se credea printre dînşiĭ că lucrurile vor ajunge iarăşĭ la un războiŭ. «Iar Lupu», scrie ambasadorul venețian, «interesat pentru că i se cere mazilia, a oferit ca, fără să i se dea oaste şi banĭ, ajutat numaĭ de Domnul muntean, să apere acele două provinciĭ şi să împedice pe Polonĭ de a intra în țara Împăratuluĭ». Din causa acecteĭ prevederĭ de războiŭ, Poarta se feri de a lua partea cuiva dintre Tătarĭ. Ea trimese luĭ Cantemir o sabie şi un caftan, Hanuluĭ, care ucisese pe Paşa şi muftiul din Caffa,

un caftan, şi luĭ Vasile i se făcură darurĭ şi luĭ.

În Iulie se credea că ambasadorul nu va vedea nicĭ-odată pe Sultan şi nu va dobîndi nicĭ-un răspuns. I se obiecta că, pe cînd el se dă drept ambasador *(nuncius)*, scrisorile de recomandaţie îĭ zic numaĭ «internunciŭ» ; i se imputa că n'a adus darurĭ. Scrisorile, luate de Caimacam, pentru a fi date Sultanuluĭ, i se restituiră. «Şi-a atras această tratare», spunea ambasadorul olandes, «prin bravadele luĭ, cu care aicĭ nu se face ispravă.»

Dar, orĭ va fi văzut, orĭ nu pe Sultan, solul capătă în August un răspuns. În privinţa luĭ Cantemir, căruia i se va da un guvern asiatic, regele să aibă răbdare. În privinţa luĭ Lupu şi a prădăciunilor, i se dădu un ceauş «pentru a împăca pĕ Domnul Moldoveĭ cu Poloniĭ» şi pentru a recomanda luĭ Cantemir să steie în pace. De altmintrelea se adăugea că «o anchetă se va face de către Kenaan-Paşa de Silistra [cumnatul Sultanuluĭ] şi, dacă se va dovedi vinovăţia luĭ, el va fi pedepsit». Pe de altă parte i se scria Voevoduluĭ însuşĭ «să cerce a face pacea cu Poloniĭ, pentru că Sultanul e maĭ ocupat de cît orĭ-cînd cu războiul în Persia».

Solul plecă la 9 August ; în cale, el fu oprit conform obiceiuluĭ şi pentru a se distruge putinţa uneĭ campaniĭ, de Kenaan. Cînd, tîrziŭ, el ajunse în Polonia, Lupu se împăcase, cel puţin

de formă, cu Polonii, şi ceĭ 4.000 de joimirĭ aĭ Potockilor se împrăştiase.

Acum Turciĭ aveaŭ alte gîndurĭ. Doriţĭ de banĭ, îngrijaţĭ de puterea luĭ Rákóczy, de legăturile luĭ, eĭ se hotărîse a-l scoate. Kenaan, de o parte, Paşa de Buda, de alta, trebuiaŭ să îndeplinească sarcina. Încă din Iunie, prevăzînd ce-l aşteaptă, principele Ardealuluĭ ceruse Polonilor să oprească printr'o demonstraţie la hotare — pe care am văzut că o făcură, — pe Vasile-Vodă şi pe Cantemir. La 16 Septembre, se mazilia Rákóczy, şi în cursul luneĭ se dădeaŭ ordine luĭ Vasile şi luĭ Mateĭ să ajute trupele împărăteştĭ, împreună cu Cantemir. După întoarcerea Capudanuluĭ, ieşit în urmărirea Cazacilor, galere se trimeseră în Marea-Neagră, supt acelaşĭ pretext al piraţilor. Fusese vorba chiar, un moment, pentru a cîştiga pe Cantemir, că Hanul va fi înlocuit prin predecesorul săŭ Gianibec-Ghiraĭ

Cantemir nu plecă; îl vedem, prin Novembre puind tabăra la Oceacov pentru a supraveghia pe Han, despre care se spunea că are înţelegere cu Cazaciĭ, pentru a se apăra de destituţie. Kenaan trecu Dunărea, şi, pe acelaşĭ timp, se răspîndia vorba în Ardeal că va trece pe la Braşov, cu ceĭ doĭ Domnĭ, carĭ şi-ar fi părăsit principalul sprijin în creştinătate.

Purtarea luĭ Mateĭ cu acest prilej o cunoaştem

amănunțit din cartea d-luĭ Sîrbu: ea fu foarte onorabilă și corectă; prin el, Turciĭ se împăcară cu principele ardelean. Cît despre Lupu, care ne interesează aicĭ, el trimese și primi soliĭ de la Rákóczy (Novembre), ceia ce nu-l împiedecă de a trimete la Poartă vestea că vrăjmașul Porțiĭ iĭ pretinde cu amenințărĭ să-l ajute. Politica aceasta nu era cinstită, dar era, de sigur, maĭ profitabilă de cît cea-laltă (19).

VII.

Din 1637 nu voiŭ examina în acest articol de cît iarășĭ relațiile cu Poloniĭ și Tătariĭ, oprindu-mă la cel d'întîiŭ conflict intre Mateĭ și Vasile.

Solul luĭ Rákóczy la Poartă credea, la începutul anuluĭ, că Turciĭ se vor întoarce odată cu primăvara pentru a scoate, cu ajutorul tributarilor, pe Inaiet-Ghiraĭ, care-șĭ permisese a ucide funcționarĭ imperialĭ la Caffa și era bănuit că a făcut legăturĭ cu Cazaciĭ.

Hanul era pîrît într'una de Cantemir, care scria în Ianuar că va fi atacat, de sigur, după ce rîurile vor fi înghețate și că Inaiet are la disposiție maĭ multe miĭ de Cazacĭ. În Februarie, după îngheț, se credea cu siguranță la Constantinopol că Tătariĭ Hanuluĭ trădător vor trece Nistrul în Basarabia și vor începe războiul.

Încă de la început ordine se dăduse de la Constantinopol luĭ Kenaan și celor doĭ Domnĭ «să

meargă în ajutorul luĭ Cantemir», credinciosul Porţiĭ. Mateĭ, răzimat pe forţele sale, pe legăturile cu Ardealul, nu era s'o facă.

Domnul Moldoveĭ sprijinise înainte pe Cantemir în potriva Hanuluĭ, dar data aceasta el îşĭ schimbă orientarea. Acum era împăcat cu Poloniĭ şi le oferia (Februar), «prin scrisorĭ şi solĭ, a se răscula şi a se supune regeluĭ», acum ştia pe Turcĭ ocupaţĭ în Asia, acum, maĭ sigur, maĭ încrezător în sine, el putea tolera maĭ puţin pe nesigurul şi arogantul vecin, care stăpînia Basarabia. Acelaşĭ om care, la sfîrşitul anuluĭ 1636, pentru a se recomanda bine la Poartă, denunţase liga creştină alcătuită contra Împărăţieĭ de Rákóczy şi Mateĭ, «cu alţĭ domnĭ», *între carĭ şi Poloniĭ*, acelaşĭ om versatil sprijini acum din toate puterile pe Hanul trădător contra unelteĭ turceştĭ ce era pentru moment Cantemir-Mîrza. El merse pînă acolo în cît îĭ dădu trupe.

Scuzîndu-se faţă de Turcĭ, că urmăreşte pe supusul necredincios care-ĭ smomeşte Tătariĭ, Inaiet veni la Nistru, cu o armată care a fost socotită la o sută de miĭ de oamenĭ, la «peste o sută cincĭ-zecĭ de miĭ» de Vasile-Vodă, care scria ambasadoruluĭ Haga că întreaga Împărăţie s'a cutremurat de frica acesteĭ călărimĭ nesfîrşite. Faţă de Turcĭ, el făcuse, prin intermediarul luĭ Vasile, declaraţia că a pornit numaĭ contra luĭ Cantemir, oferind a primi hotărîrea Sultanuluĭ.

Cantemir fu surprins de răpeziciunea năvălirii. Fără nicĭ un ajutor, el fu strivit în lupta de la 7 Martie şi fugi, prin Chilia, în Dobrogea, pe «pămîntul împărătesc», unde-l urmări unul din fraţiĭ Hanuluĭ cu 5—6.000 de Tătarĭ.

Învingătorul trimese o solie la Poartă pentru a se plînge de faptele fugaruluĭ şi a da asigurărĭ de credinţă. Turciĭ, ce se gîndiaŭ tocmaĭ să trimeaţă la Dunăre treĭ-patru sangiacĭ, carĭ, unindu-se cu Paşa de Silistra, cu Cantemir şi cu ceĭ doĭ Domnĭ, ar forma, în Muntenia, o nouă armată, ca să supraveghieze Ardealul şi să-l înstrăineze de Rákóczy, primiră cu multă neplăcere această veste. Eĭ chemară pe Cantemir să-şĭ dea seamă, dar acesta aduse înainte o boală şi-şĭ trimese numaĭ un fiŭ.

Încă în Aprilie se dedea răspuns ambasadorilor Hanuluĭ. Acesta era desaprobat pentru că şi-a făcut dreptate singur, Cantemir fiind supusul Sultanuluĭ; Cazaciĭ nu trebuiaŭ să fie luaţĭ în ajutor; în fine acum, cînd fugarul se află în «Împărăţie», Hanul să se întoarcă înapoĭ în Crimeia.

Situaţia era încă foarte nelămurită. Rákóczy se temea de Turcĭ şi stăruia pentru ca să fie sprijinit, în Germania şi Polonia. Domnul Moldoveĭ denunţa pe principele ardelean că ar fi încercat să-l ispitească, oferindu-ĭ bunurĭ şi cas-

tele şi ameninţîndu-l şi adăoga că Mateĭ va ajuta cu ce-ĭ va sta prin putinţă pe «Craiŭ». Pe de altă parte, la 9 Aprilie sosia la Varşovia un emisar al Hanuluĭ cu ştirea despre victorie, propuind regeluĭ, «pe lîngă supunerea Domnuluĭ săŭ, şi aceia ca Hanul, luat sub protecţia regală, să cucerească Moldova de la Voevod şi s'o supue Leşilor». În sfîrşit, temerea despre Cantemir continua, şi către sfîrşitul luniĭ Hanul cerea ajutor la Poloni contra «duşmanuluĭ comun» Cantemir.

Zvonul ce se răspîndi prin Maiŭ că Hanul s'a întors era întemeiat. Straşnica oştire, care răspîndise groaza pînă la porţile capitaleĭ turceştĭ şi pusese pe gîndurĭ pe toţĭ veciniĭ creştinĭ, trecea Nistrul înapoĭ. Rămîneaŭ, pentru a păzi cucerirea Sultaniĭ Calga şi Nureddin, ceĭ doĭ fraţĭ aĭ luĭ Inaiet, cu cîte-va miĭ de oamenĭ.

Căcĭ duşmanul de căpetenie, Cantemir, nu maĭ era în Dobrogea. Pierzînd orĭ-ce nădejde de a dobîndi singur ceea ce perduse, el plecă spre Constantinopol, unde intră la 23 Aprilie, cu un copil al săŭ, pentru a petrece pînă la sfîrşitul săŭ tragic ultimele zile de nesiguranţă ale cariereĭ sale aventuroase. Retragerea Hanuluĭ fu un efect al dispariţieĭ mîrzaculuĭ. O grăbise şi atacul Cazacilor de la Don contra Azovuluĭ.

Inaiet se putea crede sigur acum din toate părţile. Se vorbea de o ligă creştină, în care Tă-

tariĭ şi-ar fi găsit locul şi care i-ar fi scăpat de amestecul secular al Turcilor în afacerile lor. Haga aflase înainte de 13 Iunie că Rákóczy stărue pentru încheiarea uneĭ lige între Polonĭ, Cazacĭ şi Tătarĭ contra Turcilor, «pentru a ataca imperiul pe uscat şi pe apă din partea aceasta şi, printr'o sforţare, a duce graniţa tătară pînă la Dunăre».

Dar un act sîngeros grăbi evenimentele. Pe lîngă ceĭ doĭ fraţĭ aĭ Hanuluĭ, carĭ aşteptaŭ în Bugeac «solĭ de la Domnul Munteniei, cu un present mare», se găsia şi «Salmatzar», un nepot de frate al luĭ Cantemir, care se făcuse a se supune şi căpătase voĭe a rămînea încă în provincie, fiindu-ĭ greŭ să urmeze cu familia, robiĭ şi vitele sale mersul repede al lagăruluĭ de călăreţĭ. La o vînătóre, spune bailul, la trecerea Nistruluĭ, afirmă Haga, «Salmatzar» surprinse pe ceĭ doĭ principĭ tătarĭ, îĭ ucise şi le duse trupurile la Cetatea-Albă. Oastea, uimită, se împrăştie: parte ajunseră pînă la Han, parte fură ucişĭ de Nogaiĭ din Bugeac.

Vestea acestor întîmplărĭ sosi la Constantinopol în ziua de 23 Maiŭ, prin două galere trimese de ajutorul luĭ Capudan-Paşa, cu cele două corpurĭ, aduse pentru insulte. Un Divan se ţinu: Cantemir, foarte bucuros de isprava nepotuluĭ săŭ, fu adus din mahalaua în care se adăpostia în oraş, unde însă fu pus supt pază de

ceaușĭ. La 4 Iunie, Behadir, fiul cel maĭ mare al luĭ Salamet-Ghiraĭ, fu proclamat Han, de și, încă din April, un alt membru al familieĭ Ghiraizilor, Șahin, fusese rechemat din Rodos. El fu îmbarcat și trimis pe mare la Caffa.

Precum se așteptaŭ Turciĭ, Inaiet nu opuse nicĭ-o resistență, ci veni să se înfățișeze Sultanuluĭ, la 28 ale luniĭ Iunie. El avea încă speranțe să scape și dădea vina celor întîmplate pe frațiĭ săĭ morțĭ, pe carĭ nu prevedea că va merge în curînd să-ĭ întîlnească. La 30, spre seară, el fu arestat pe neașteptate de Caimacam, trimes la Seraiul Sultanuluĭ și gîtuit. După care i se făcu a doua zi o înmormîntare pompoasă.

Se apropia acum și sorocul viețiĭ luĭ Cantemir. Vasile-Vodă îl pîrîse că smomise Tătarĭ împărăteștĭ, iĭ semnalase puterea, amintise refusul luĭ de odinioară de a participa la o expediție contra Perșilor. Un sol polon veni în Iunie pentru a se plînge de pagubele ce făcuse în regat fiul luĭ Cantemir și «Salmatzah», și cel d'intâiŭ fu omorît supt cuvînt că săvîrșise lîngă Seraiŭ un asasinat.

Cît despre bătrînul mîrzac dunărean, el fu numit întîiŭ sangeac de Cara-Hisàr, în Asia. Împreună cu un Turc, pus să-l supravegheze, el apucă drumul către Scutari și se plînse, în cale, acestuĭ din urmă pentru răsplata ce se dădea

prin exil serviciilor sale. Turcul își făcu raportul Caimacamuluĭ, iar acesta Sultanuluĭ. Venind însușĭ la Scutari, Murad puse să se aducă înaintea luĭ, «nerecunoscătorul» și-l mustră aspru, «pentru că multe rele și turburărĭ fusese îndurate de la dînsul, în potriva cărora se plînsese în nenumărate rîndurĭ supușiĭ turcĭ și creștinĭ, și maĭ ales locuitoriĭ Moldoveĭ și Țăriĭ-Romîneștĭ, carĭ fusese prădațĭ și adușĭ de dînsul în cea maĭ strașnică sărăcie; iar, în tulburările tătăreștĭ, un Han fusese ucis pentru hatîrul luĭ». Calăul îl luă în primire și-l sugrumă, după uniĭ,—după alțiĭ, îl decapită.

Pe acest timp Cazaciĭ ruseștĭ luase Azovul, de supt zidurile căruia nu-ĭ putuse depărta stăruințile ambasadoruluĭ turcesc la Moscova, Toma Cantacuzino, un boier moldovean, care se însurase de curînd cu fata «bogatuluĭ Grec, care e capuchehaiaua luĭ Vasile-Vodă la Poartă». În Iulie, Cazaciĭ polonĭ se înfățișaŭ la Dunărea-de-jos, prădînd și arzînd. De ceia parte a Nistruluĭ, trupele polone stăteaŭ «gata contra Tătarilor». În fine, planurile contra luĭ Rákóczy și aliatuluĭ acestuia, Mateĭ-Vodă, nu fusese părăsite.

Pentru toate aceste motive trebuia lichidată grabnic moștenirea luĭ Cantemir.

În Bugeac, Nogaiĭ se adunase în jurul luĭ «Salmatzar», al frateluĭ și altor nepoțĭ aĭ mortuluĭ. Pentru a depărta hordele rătăcitoare de o parte

şi de alta a Nistruluĭ, noul Calga, frate al Hanuluĭ noŭ, sosi cu trupe, şi el trebuia să fie ajutat de ceĭ doĭ Domnĭ, din Ţara-Romînească şi Moldova. Pentru a-l susţinea, pentru a-l înlocui, dacă va fi nevoie, pentru a împăca lucrurile, de se va putea, Sultanul, dorit să înceapă o nouă campanie asiatică, trimise la Dunărea-de-jos, cu titlul de «beglerbeg de Vozia şi comandant al oştilor Rumelieĭ, carĭ sunt încă adunate şi staŭ la Dunăre», pe fostul Vizir Mohammed-Paşa, un om foarte respectat şi capabil. Noul şef al graniţeĭ nordice plecă din Constantinopol, cu alaiŭ mare, a doua zi după scrierea raportuluĭ, din care am cules aceste amănunte, la 2 August.

Înainte de a ajunge Mohammed la gurile Dunăriĭ, un alt general turc, predecesorul săŭ, Kenaan, trecuse rîul. El comunică Hatmanuluĭ polon, care stătea la graniţă, sosirea sa cu «80.000» de oamenĭ, pentru a supune pe Tătarĭ «şi a-ĭ scoate din cîmpiĭ vecinĭ», precum şi pentru a a înfrîna pe Cazacĭ, «ca să nu-l împiedece». Hatmanul, care promise luĭ Kanaan ajutorul săŭ, fusese înştiinţat şi de Domniĭ noştri că «aŭ ordin de la Poartă să gătească proviant cît trebue şi să-şĭ adune trupele».

Din ce în ce maĭ multe trupe se adunaŭ în preajma Bugeaculuĭ. «Ceĭ ce vin de la Dunăre spun», scrie Haga la 29 August, «că pretutindenĭ pînă la graniţa munteană drumurile sunt pline de

soldațĭ și că Tătariĭ, nefiind în stare să se împotrivească, s'aŭ retras, uniĭ cred că spre Crimeia, alțiĭ spre Polonia.»

Mitropolitul Varlaam arată, la 18 precedent, că «venit-aŭ un Pașă cu neşte oştĭ turceştĭ, de este la Smil și Măriia Sa Domnul nostru încă-ĭ mărsu cu oștile sale într'acolea, iară cară greale ce-aŭ fost le-a înturnat la Iaș, și înțelegem că vor eși la cămpĭ spre Daşov, după neşte Tătarĭ ce-aŭ rămas de-a luĭ Cantimir-Pașea, de nu-s închinațĭ aceĭ Tătarĭ nice Împăratuluĭ, nice altuia nimănuia, ce înblă eĭ de capul său; ce nu știm până unde le va fi mărsul».

«Domnul Moldoveĭ», ne spune ambasadorul Olandeĭ, într'o scrisoare particulară, la 19 Septembre, «stă cu tabăra sa și cîte-va trupe de Muntenĭ și Turcĭ în șesul Cetățiĭ-Albe, numită de Grecĭ Asprokastron; tratează cu aceĭ Tătarĭ în numele Sultanuluĭ, pentru a-ĭ face să meargă în Crîm, la Han, făgăduindu-le iertare și pasurĭ. Se crede că nu se vor întemeia pe spusele luĭ, căcĭ aŭ omorît doĭ prinţĭ tătarĭ, carĭ aŭ în Crimea multe rude de sînge regal și alțĭ devotațĭ».

Și trimeterile de trupe continuaŭ, căcĭ planul Turcilor era maĭ întins de cît pacificarea Bugeaculuĭ: în dosul aceteĭ companiĭ ușoare se ascundea intenția de a scóte pe Rákóczy și Mateĭ
În Septembre, un fost «beglerbeg» de Silistra, om bogat și puternic, Aslan-Ogli Pașa, fugit în

munţiĭ Albanieĭ, fu chemat de Caimacam, iertat, făcut beglerbeg al Grecieĭ şi «trimis în pripă la oastea rumeliotă care stă pe malul Dunăreĭ».

În fine, pe la începutul luĭ Octombre, comandantul-general sosi în Bugeac, la Cetatea-Albă, pentru a primi supunerea a şeapte căpeteniĭ, carĭ merseră la Calga în Oceacov, pentru a fi duşĭ în Crimea. Alţĭ treĭ şefĭ, între eĭ «Salnaschach» («Salmatzar») şi Orac, care dădu numele săŭ unuia din triburile bugecene de maĭ tîrziŭ, trecură, dînd ostatecĭ, în Polonia, unde fură primiţĭ. «Pămîntul turcesc», încheie Haga la 17 Octombre, «a fost curăţit de Tătarĭ». La 13 precedent, se aflase în Polonia retragerea oştirilor turceştĭ,—care trebuiaŭ să înceapă acum o altă luptă (20).

NOTE

(1) Pentru aceste lucrurĭ cf. cele două istoriĭ ale imperiuluĭ otoman, de Zinkeisen şi Hammer.

(2) Rapoarte olandese oficiale din 20 Maiŭ, 22 Iunie şi 1 August; scrisoarea luĭ Haga din 3 Septembre; Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium*, Cracovia, 1648, pp. 552 şi urm.; Miron Costin, ed. Kogălniceanu, pp. 302—3; Bisaccioni, în Sansovino, *Historia universale dei Turchi*, ed. din 1654, pp. 426 şi urm.

(3) Maĭ ales după rapoartele olandese din 1-iŭ şi 20 August.

(4) Rapoartele olandese din 15 Octombre, 16 Novembre, 10 Decembre; Ludescu, în *Magazin*, IV, p. 320 (Const. Căpitanul, *ibid.*, I, p. 292); Iorga, *Doc. din arch. Bistriţeĭ*, pp. XCV, 50—1; II, No. CLXVI; Miron Costin şi Bisaccioni, etc. Din Suceava, la 11 Novembre, Toader Ianovicĭ, întrebat de Bistriţa în privinţa răsboiuluĭ turco-polon şi faptelor luĭ Abaza, spune că, cu toate silinţile luĭ Moise-Vodă, Turciĭ aŭ atacat pe Polonĭ, ca carĭ abia se împăcase. Între Nistru şi Prut, «n'a maĭ rămas nicĭ-o casă»; s'aŭ luat robĭ. Dar retragerea i-a fost «cu ruşine». Acum, Tătariĭ, cu Orac-Mîrza şi doĭ fiĭ aĭ luĭ Cantemir, se întorc în Bugeac; Koniecpolski a plecat cu tabăra de la Cameniţa la Bar. A aflat că războiul cu Moscul s'a început, cu prilejul solieĭ sale în tabăra polonă. Abaza e un nebun, termină Ianovicĭ.

Toader, atuncĭ Cămăraș, scrisese și la 30 Iulie, din Iașĭ. În aceastălaltă scrisoare, el arată că s'a întors abia de la Constantinopol, foarte supărat, «pentru că pe preaînălțatul Domnul nostru Împăratul turcesc l-a tăiat la 2 Iulie; să crezĭ Măria Ta». Ordine aŭ venit de la Poartă ca principatele să se gătească de răsboiŭ, căcĭ Sultanul însușĭ, acum cînd s'aŭ ridicat Muscaliĭ, vrea să meargă în Polonia. Pe Mateĭ l-a găsit în tabără. Hanul a și sosit în Moldova. Cazaciĭ aŭ prădat pănă la o zi de Țarigrad; 12.000 dintre dînșiĭ sunt la Nistru, în tabără.

(5) Raport olandes din 10 Decembre.

(6) Raporturile olandese din 5, 23 Februar, 15 Mart, 5 April: Khevenhiller, *Annales ferdinandei*, XII, col. 1419 și urm.; Ricaut, *Die neueröffnete ottomannische Pforte* (Augsburg, 1694), pp. 419 și urm.; Wassenberg, *Gestorum Vladislai IV pars I-a* (Danzig, 1643), pp. 141 și urm.; Adelung, *Theatrum europaeum*, IV, pp. 202 și urm.; 263 și urm.; Miron Costin (= Piasecki, pp. 566, 569—70).

(7) Rapoartele olandese din 1 și 31 Maiŭ.

(8) Miron Costin (Piasecki) și Bisaccioni. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, pp. 603—5.

(9) Pentru originea luĭ Vasile, Papadopol-Calimah, *Gheorghe Ștefan*, p. 34.

(10) Hurmuzaki, IV², p. 477, No. 543; ms. Camerarius LXVI, fol. 348 V°.

(11) Iorga, *Bistrița*, p. XCV.

(12) Inedite, în Arch. din Bistrița.

(13) Iorga, *Socot. Brașovuluĭ*, 1899, pp. 76—7; Sîrbu [v. p. 26, nota 1], pp. 48—9. Vasile *trebuie* să fi răspuns la politeța luĭ Mateĭ.

(14) Rapoartele olandese din 22 Iunie, 14 Iulie, 11 August și anexele lor. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 607. Pentru ultimele spuse, Sîrbu, la acest an.

(15) Pentru data trecereĭ Dunăreĭ, Hurmuzaki, IV², p.

479. No. 547. Pentru negocieri, Khevenhiller, col. 1560—3 - Wassenberg; Hurmuzaki-Bogdan, II, pp. 608—9 (= Khevenhiller, col. 1550—2), etc. Rapoartele olandese din 14 Iulie, 24 August, scrisoarea luĭ Haga din 11 August.

(16) Scrisorile în Wassenberg.

(17) Rapoartele din 3 April, 20 Septembre, 14 Octombre, 4, 25 Novembre, scrisorile luĭ Haga din 20 Septembre şi 14 Octombre. Cf. Sîrbu, și Katona, XXXI, pp. 602 şi urm.

(18) Rapoartele din 9 Februar, 7 Mart, 1 şi 26 Iunie, 13 August, 8 Septembre, 11 Octombre. Pentru Moise, Hurmuzaki-Bogdan, II. Pentru Muntenia, Sîrbu.

(19) Rapoartele din 3 Maiŭ, 12 Iulie, 30 August, 20 Septembre, 11 Octombre, 4 și 31 Decembre, care trebuie comparate cu rapoartele venețiene din Hurmuzaki, IV[2] saŭ VIII şi francese din *Suplimentul* I[1]. V. şi *ibid.*, IV[1], p. 628; *Fragmente*, III, p. 100. Pentru Muntenia, Sîrbu, — pentru Tătarĭ, Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, Bucureştĭ, 1900.

(20) Rapoartele din 22 Ianuar, 12 Februar, 10 Mart, 3, 30 April, 23 Maiŭ, 13 Iunie, 4 Iulie, 1, 29 August, 19 Septembre, 17 Octombre. Scrisorile către Camerarius, în ms. citat. Știrĭ din Varșovia, în Archivele din Königsberg. Apoĭ: rapoarte ardelene, în Sîrbu, rapoarte venețiene în Hurmuzaki, VIII, rapoarte germane în Hurmuzaki, *Fragmente*, III. Pentru afacerile tătare din 1636—7, Bisaccioni, pp. 455 și urm.; Ricaut, pp. 428 şi urm. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*. Din izvoarele româneștĭ, acele indicate în această carte, p. 228 nota 1. Miron Costin întrebuințează şi pe Piasecki pp. 591 şi urm.

REGESTE DE DOCUMENTE INTERNE

DIN BIBL. ACADEMIEĬ ROMÂNE.

1634, Iunie 3. Semnat Toderaşco (Ianovicĭ). 88/L.

» » 12. Pentru Ţiganĭ aĭ episcopieĭ de Romanĭ 50/LXI.

1634, Iunie 24. Contra-semnat de Marele-Logofăt, fără nume. 72/XXXVII.

1634, Iunie 20. Pentru Dumitraşco Şoldan. Pomenițĭ: Simion Mălae, Mare-Comis, Toderașco Petriceaico, Mare-Armaş, Ieremia Murguleţ, Ştefan Murguleţ, Aramă din Hreasca, Ilieş Şeptelicĭ, Dubăŭ, Dumitrașco și Ioraşco. Portarĭ. Pătraşco Başotă Logofăt. 51/XXXVII.

1634, Iulie 16. Se daŭ Berceştiĭ luĭ «Ionaşco Jorea ce-aŭ fost Vornic». 82/XLII.

1634. Iulie 24. Pentru Gheorghe Roşca Vistier şi fratele luĭ, Vasile Roşca Vornic şi sora Maria, fiiĭ Măguţeĭ, nepoţ, aĭ Chirineĭ Zberoaia Vorniceasa. Pătrașco Logofăt. 80/V.

1634, Iulie 28. Pentru Ionașco Avram, biv Vornic. Bașotă. 51/LXI.

1634, August 8. Scutire pentru un sat al Galateĭ. 139/XLVI.

1634 (7142), Septembre 5. Ordin de stîlpire. Başotă. 47/LXI.

1635, Ianuar 12. Başotă. 10/XLIX.

» » 27. Pentru «Ion ce aŭ fostu Postelnic». Başotă. III/204.

1635, Mart 10. Pentru Ionașco Cehan, biv Vel Vornic. Pomenit Duca biv Comis. Pecete 70.

1635, Mart 10. Confirmă luĭ Duca biv Comis o moșie, ce «i-aŭ dat, săliște aceea, Brnovschi Voevod pentru slujba luĭ și pentru un cal bun ce s'aŭ luat de la dănsul și s'aŭ trimis la Craiul cel unguresc». Bașotă. 19/LVIII.

1635, Maiŭ 2. Bașotă. 44/LXIX.

» » 9. Io Vasilie Voevod, etc. Scriem Domnia Mea la giupăneasa Goioae. Dau-ț știre pentru cel sat ce am cumpărat Domniia Mea de la tine și aŭ maĭ rămas o sumă de ban(ĭ) nedațĭ; pentru ceaia, deaca veĭ vedea cartea Domnii Meale, iar tu să viĭ la Suceavă, cu cîț banĭ vom hi rămas de pre acea ocin(ă) să ți-ĭ dăm, și, de vor maĭ hi rămas nescare peatece de hărtiĭ, ce vor hi pre acel loc, toate să le aducĭ la Domniia Mea . . . 299/IV.

1635, Maiŭ 27. Pentru Pătrașco Ciogolea, pîrcălab de Hotin, satul Hudeștĭ. Marturĭ: fiul, Ioan-Vodă, Savin Prăjescu, Vornic de Țara-de-jos, Dumitrașco Șoldan, Vornic de Țara-de-sus, Gavril, Dumitru Buhuș, pîrcălab de Hotin, Nicolachi (Catargiu), pîrcălab de Neamț, Onciul, pîrcălab de Roman, Apostol Catargi Postelnic, Gligorașco Ureche Vel Spătar, Gheorghe Ceașnic, Iordachi Vistier, Grama Stolnic, Dumitrașco Vel Comis. Pecete 71.

1635, Iunie 20. Pentru Pavel biv Logofăt. Menționat Dabija Staroste. Bașotă. 34/LXXII.

1635, Iulie 6. Bașotă. 178/VII.

» August 12. 19/LI.

1635 (7143), Septembre 7. Pentru mănăstirea Sf. Sava. 77/XXXIII.

1635 (7143), Novembre 3. Pentru Vasile Păharnicul. Bașotă. 30/XXXII.

1636. Menționată «Mărica giupîniasa a luĭ Chiriță Dumitrașco Postelnic». Bașotă. Traducere. 230/XXXV.

1636, Ianuar 15. Bașotă. 5/LIV.

1636, April 4. Pentru «Gheorghie Roșca, biv Vistier» Citat fiul Ioan. 247/XXVII.

1636, April 5. Pentru Savin Prăjescul, ginerele (?) luĭ Beldiman biv Logofăt, «și frațiĭ Mihăilaș și Toader, fiiĭ luĭ Beldiman Logofăt».

1636, April 14. 64/LXVII.

» » 26. Pentru mănăstirea Dragomirna. Traducere. 72/XIX.

1636, Iulie 11. Bașotă. 65/LXX.

» August 20. Pentru «Dumitru Bohuș Visternic». Traducere. 68/XLVIII.

1636, August 24. Părinteluĭ și rugătoriuluĭ noostru, luĭ Mitrofan epis[co]pul de Roman», pentru a ținea «Țiganiĭ Măricăĭ Domnișoreĭ, anume Băsărabă și Pepelea»: ea lăsase «cu limbă de moarte ca să hie aceștĭ Țiganĭ dan[ie] unde-ĭ vor dzeač[e] oasăle eĭ». Varlam diac. 45/LXI.

1636, Septembre 12. Pentru Vasile Corlătescul Cămăraș. Bașotă. 12/LX.

1636 [7144], Novembre 6. Pentru «Ilinca, giupăneasa luĭ Iacob Moțoc, fata luĭ Calapod». Bașotă. 8/XLIII.

1636, Novembre 11. Iordachi vel Vistier aduce mărturie de la Petriceico Vel Armaș, Banul, Vistiernic, Ștefan Moimăscul biv Vel Pitar. Bașotă. 11/LVI.

1637, Ianuar 18. Pentru Hangu. 20/IX.

1637, Februar 25. Pentru «Dumitrașco diac». Traducere. 173/II.

1637, Maiŭ 4. Gavrilaș Log., Savin Prăjescul, Vel Vorn. de Țara-de-jos, Dumitrașco Șoldan Vel Vorn. de Țara-de-sus, Gavril Hatmanul, Gligore Ureche Spăt., Gheorghe Vel Ceașnic, Iordachi Vistier, Dumitru Buhuș biv Vistier, Grama Vel Stol., Toma Vel Slug., Chicoș Vel Șatrar, Răcoviță Cehan, al doilea Log., Velicĭco, al doilea Post., Vasile Banul, al doilea Vist., Dumitrașco Stol., Ieremia Venculeț, Vornic de gloată, Vasile Roșca Vor., Echim Bandur Vornic, arată că înaintea lor Ioan Ciolpan, nepot de fată al luĭ Gheanghea biv Logofăt, nepot de soră luĭ Dumi-

trașco și Lupul Gheanghea, vinde pămînt luĭ Lupu Prăjescul, Vel Clucer și soției, Safta, fata Ghengheĭ. Semnează și Grama și Catargiu. 101/V.

1637, Maiŭ 11. Confirmare domnească luĭ Ioan, fiul luĭ Gligore Hatmanul, și soțieĭ luĭ Antemia, fata Ghengheĭ Logofătul. Gavrilaș Vel Logofăt. 87/V.

1637, Maiŭ 25. Pomenit «Moisăiŭ-Vodă». Gavrilaș. 151/III.

» Iunie 7. Tofana, soția luĭ Șeptelicĭ, biv Hatman, și fiiĭ Iliaș și Gheorghiță, vînd o moșie luĭ Ștefan Murgulet. Gavrilaș, 22/XLIII.

1637, Iunie 13. XIX/48.

» [7145], Decembre 15. Traducere. 6/LIV.

Toate date din Iașĭ.

DIN ALTE COLECȚIĬ.

Iașĭ, Ianuar 25 și 30.

Pătrașco Bașotă, Mare Logofăt, Savin Prăjescul, Mare-Vornic de Țara-de-jos, Dumitrașco Șoldan, Mare-Vornic de Țara-de-sus, Gavril Hatmanul, Gligorașco Ureache, Mare-Spătar, Gheorghe, Mare-Ceașnic, Iordachi, Mare-Vistier, Toma, Mare-Sluger, Dumitru Buhuș, pîrcălab de Hotin, Grama, Mare-Stolnic, Lupul Prăjescul, Mare-Clucer, Banul Vistier, Velicĭco, al doilea Postelnic, Tănasie șĭ Neaniul, Vornicĭ de gloată, daŭ mărturie: *a)* pentru vinderea unor Țiganĭ luĭ Toderașco [Ianovicĭ], treti Logofăt, de Todosia, fata luĭ Nădăbaico, Mare-Vornic, și fiiĭ; *b)* pentru vinderea satuluĭ Grăbeștĭ, pe Bașeŭ, aceluiașĭ.

Primul în Colecția Czołowski, cellalt în colecția d-lu căpitan G. Văsescu (1).

---

(1) În extractele mele, acest de-al doilea e pus greșit, cred, la 7142 (în loc de 7144). Un alt act de mărturie, din 4 Maiŭ 1635, scris în întregime românește, îl voiŭ tipări în *Convorbirĭ literare*, în cursul acestuĭ an.